

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DIYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ
AYLIK DERGİ

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Filen İdare Eden Sorumlu Müdür

M. SAİM YEPREM

Diyanet İşleri Başkanlığı
Derleme ve Yayın Müdürü

Ayyıldız Matbaası A.Ş.
17 75 92 - 17 25 24 Ankara

Mizanpaj
Grafik Stüdyo S 17 00 26 - Ankara

OCAK - ŞUBAT 1975
CİLT: XIV — SAYI: 1

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"DE Kİ:
O (TEMİZ VE
HOŞ
RIZIKLARI),
DÜNYA
HAYATINDA
İMAN EDENLER
İÇİNDİR.
KIYÂMET GÜNÜ
İSE
SADECE
ONLARA
(MÜ'MİNLERE)
MAHSUSTUR..."

(el-A'raf: 32)

AHMED b. HANBEL'in MÜSNEDİ*

Yazan:

Dr. Muhammed ABDURRAÛF

Tercüme:

Mücteba UĞUR

Bu yazımızın konusu İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'idir. Müsned denilince Ahmed b. Hanbel'in eseri anlaşılır. Müellifi İmam Ahmed b. Hanbel Benî Şeyban'a mensuptur. Nesebi Nizâr b. Ma'd b. Adnan'da Hz. Peygamber (s.a.s.)'in nesebi ile birleşir. 164 H. yılında Bağdat'ta doğmuştur. Merv'de doğduğu, henüz süt çocuğu iken annesinin onu Bağdat'a götürdüğü de söylenir. Herhalde Ahmed b. Hanbel Abbâsî Devleti'nin altın çağında Bağdat'ta yetişmiştir. Babası çok küçükken öldüğü için yetim olarak; çocuk denecek yaşta ilim tahsiline başlamıştır. Önceleri İmâm-ı A'zam Ebû Hanife ashâbından Ebû Yûsuf'un ilim meclislerine devam etmiş, sonradan Hadis ilmine ilgi duyarak Bağdat Muhaddislerinin şeyhi Hüseyim b. Beşîr'in ders halkasına dâhil olmuştur. Hüseyim'in 183 H. yılında ölümüne kadar geçen dört yıl derslerine muntazam bir şekilde devam etmiştir. Bu demektir ki, Ahmed b. Hanbel hadis tahsil ve hıfzına henüz onaltı yaşını tamamlamadan başlamıştır. Fıkıh ilmiyle uğraşması, İmam Ebû Yûsuf'tan bu ilmi tahsili ise daha öncedir.

Ahmed b. Hanbel'in ilim ve hadis arama yolculuğu 186 H. yılında başlar. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yezîd b. Hârûn, Ebû Dâvud, Vekî' b. el-Cerrâh, Sufyân b. Uyeyne, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi' gibi büyük âlimlerle görüşüp hadislerini elde etmek için önce Basra'ya, daha sonraları

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 1

OCAK
ŞUBAT
1975

21

(*) el-Va'yu'l-İslâmî, Aralık 1974; Sayı 120, sh. 24 vd.

Kûfe, Vâsıt, Mekke gibi büyük şehirlere gitmiştir. Mekke'de Sufyan b. Uyeyne ve İmam Şâfiî ile görüşmüş, bir müddet Şâfiî'nin derslerine devam etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in şahsiyetine en çok tesir eden kimse İmam Şâfiî olmuştur. O, Mekke'den sonra 195 ve 198 H. yıllarında Bağdat'a geldiği sırada da İmam Şâfiî ile görüşmüş, Şâfiî Mısır'a gitmek üzere Bağdat'tan ayrılincaya kadar ondan ayrılmamıştır. Mısır'da kendisini ziyâret etmeğe söz vermişse de Abdurrezzak'tan hadis dinlemek üzere Yemen'e gitmeyi tercih etmesi, maddî sıkıntı ve Şâfiî'nin 204 yılında vakitsiz ölümü iki âlimin daha sonra karşılaşmasına imkân vermemiştir.

İslâm Ansiklopedisi'nin son İngilizce baskısında Ahmed b. Hanbel maddesini yazan H. Laoust onun İmam Şâfiî ile ancak bir kere 195 yılında Bağdat'ta görüştüğünü ileri sürmekte, bu yanlışlığa Ebu'l-Fidâ'nın **El-Bidâye ve'n-Nihâye** adlı eserinde verdiği bilgiye dayanarak düşmektedir. Gariptir ki Ebu'l-Fidâ İmam Şâfiî'nin hayatından bahsederken onun 195 yılında Bağdat'a dönüşünde şehrin âlimleri tarafından karşılandığını, bu âlimlerin başında Ahmed b. Hanbel'in bulunduğunu anlatır¹. Bu nokta üzerinde dikkatle durmak gerekir.

Çünkü, Ebu'l-Fidâ'nın verdiği bu bilgiden iki âlimin ilk defa karşılaştıkları mânâsını çıkarmağa imkân yoktur. Nitekim Ebu'l-Fidâ Ahmed b.

Hanbel'den bahsederken de İmam Şâfiî'nin ona Bağdat'ta "Ebû Abdillâh, Hicazlı olsun, Şamlı, Iraklı ya da Yemenli olsun kinde sahih hadis (olduğunu) biliyorsan (söyle, almaya) gideyim." dediğini nakleder².

Bu ifadeler Ahmed b. Hanbel'in daha önce İmam Şâfiî ile Mekke'de karşılaşmış olmasına mâni teşkil etmez. İki meşhur âlimin daha önce Mekke'de görüştükleri, Ahmed b. Hanbel'in burada, Şâfiî'nin derslerine devam ettiği târihen sâbittir, bilinen bir gerçektir. Bu gerçeği dile getirmek üzere Ahmed b. Hanbel ile birlikte hacceden, bir ara onu kaybettiğini, sonra Mescid-i Harâm'da İmam Şâfiî'nin dersini dinlerken bulunduğunu söyleyen bir yol arkadaşının sözlerini nakletmek kâfidir:

"Ahmed b. Hanbel ile birlikte haccettim. Onunla aynı yerde kaldım.

(Bir sabah) dışarı çıktık. Arkasından ben de çıktım. Sabah namazını kıldıktan sonra Ebû Abdillâh'ı bulmak için Mescid-i Harâm'ı meclisten meclise doluşarak Sufyan b. Uyeyne'nin meclisine vardım (orada da yoktu). Nihayet onu saçları kâküllü, elbisesi boyalı bir gencin yanında buldum. Zorla kalabalığa karışıp yanına oturdum: "Ebû Abdillâh, dedim; İbn-i Uyeyne'nin meclisine gitmiyor musun? Allah bilir ya, onda Zührî, Amr b. Dînâr, Ziyâd b. Alâka'nın hadisleri var." Bana; "Sus, dedi; bir hadîsi âlf isnadla kaçırırsan nâzil isnadla başka birisinden bulursun.

Bunun dîni, aklî hiçbir mahzuru yoktur. Ama bu delikanlıyı kaçırırsan ancak kıyamette bulabilirsin. Allah Kitâbını bu Kureyşli gençden daha iyi bilen birini görmedim."³

Ahmed b. Hanbel 198 yılında haccetmek, arkasından hadis meraklılarının (tâlib) çokça ziyâret ettikleri meşhur hadis imâmı Abdurrezzak

(1) el-Bidâye ve'n-Nihâye; X/251 vd., 326 vd.

(2) A.g.e.; XI/327.

(3) Ahmet b. Hanbel; Abdülhalim el-Cundi, Kahire 1970 sh. 66 vd.

es-San'anî'den rivâyette bulunmak üzere Yemen'e kadar varmak için tekrar Mekke'ye gitmiştir. Onun Mekke'ye varışı Abdurrezzak'ın bir süredir bulunduğu bu şehirden ayrılıp Yemen'e gideceği güne rastlamıştır. Bu seyâhatte Ahmed b. Hanbel'in yanında dostu ve yakın arkadaşı Yahyâ b. Main de vardır. Abdurrezzak'ı Yahyâ da tanımaktadır. Tavaf sırasında kısa bir süre görüşürler; Yahyâ Abdurrezzak'a Ahmed b. Hanbel'i takdim eder. Abdurrezzak methini duyduğu Ahmed b. Hanbel'le karşılaşmaktan memnun olduğunu belirtir.

Ayrılacakları zaman Yahyâ b. Main hadîs rivâyeti için Abdurrezzak'tan randevu rica ederse de Ahmed b. Hanbel bu meşhur şeyhi yolundan alkoymak istemez. Yolun uzunluğuna, yolculuk meşakkatine bakmadan onunla Yemen'de buluşmayı tercih eder⁴.

Ahmed b. Hanbel bu seferinde Mekke'de birkaç ay kaldıktan sonra 199 yılında yaya olarak San'a yolculuğuna çıkmıştır. Abdurrezzak'ın yalnızca hafızaya güvenmeyip hadîsleri daima yazılı metinden rivâyet etme usûlü, bu ihtimamın meşhur şeyhinin gözlerinin görmemesine kadar varması onu çok etkilemiştir. Merhum ilim aşkına, büyük âlimlerle buluşup hadîs dinlemek için şehir şehir dolaşmış, yolculuk meşakkatlerine katlanmıştır. Üçü yaya olmak üzere beş defa haccetmiştir. İlim yolculuklarının çoğunu da yaya olarak yapmıştır.

Yolculuk sırasında kendi el emeği, alınteri ile geçinmiş, yük taşımış, kendisini seven, takdir eden seyhlerinden bile olsa kimseden maddî yardım kabul etmemiştir. 204 yılı başlarında yaşı kırka erdiği zaman Bağdat'ta İslâm âleminin her tarafından gelen talebeleri kabul ederek ders okutmuş, büyük takdir görmüştür. Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud gibi meşhur hadîs imamları ile iki oğlu Sâlih ve Abdullah vardır.

Burada Ahmed b. Hanbel'in imâni, zühd ve takvâsı, kanâati, ilmi, zekâsı, cesareti, hâlk-ı Kur'an meselesinde olduğu gibi doğru olduğuna inandığı şeyler uğruna katlandığı eziyetler hakkında uzun boylu izâhata ihtiyaç yoktur. Hakkındaki İmam Şâfiî'nin veciz şehâdeti hasletlerini belirtmeğe kâfidir: "Bağdat'tan ayrıldım. Arkamda Ahmet'ten daha anlayışlı, zeki birini bırakmadım."⁵ Hâfız Zehebi'nin şu sözleri onun kıymetini daha iyi belirtmektedir: "Asrın âlimi, vaktinin zâhidi, dünyânın (biricik) muhaddisi, Irak müftisi, sünneti en iyi bilen, kendini sünnet yoluna adanmış kimse.. Gözler onun gibisini az görür.

İlim ve amelde, sünnete bağlılıkta baştır. Parlak zekâlı, sağlam görüşlü, ihlâs sâhibidir. Allah'tan korkar. Zekâ, fetânet, hıfz, geniş ilme sâhip..

Hasletlerini belirtmek için çok konuşmuş da olsam o, methedilmekten yücedir."⁶

Ahmed b. Hanbel 241 Rebiü'l-Evvelinde ölmüştür. Cenâzesine çok sayıda insan katılmış, öldüğü gün yirmi bin kişi müslüman olmuştur⁷. Allah râzı olsun...

(4) Müsned Mukaddimesi; Tah. Ahmed M. Şakir, Kahire 1368, I/61. Ahmed b. Hanbel'in hayatına dair geniş bilgi veren bu mukaddimeye Talâi'u'l-Müsned denilmiştir.

(5) Talâi'u'l-Müsned; 37.

(6,7) Aynı yer.

Ahmed b. Hanbel'in şahsiyetinin yaşadığı devir İslâm toplumuna ve daha sonraki nesillere geniş etkisi olmuştur. Te'liften kaçınır, çekingen davranır olmasına, daha çok selevin bıraktığı ilme dayanmasına rağmen kıyâmete kadar devam edecek değerli eserler bırakmıştır. **İlelu'l-Hadis ve Ma'rifetu'r-Ricâls**, Mihne sırasında⁹ haphishânede iken te'lif ettiği **er-Red Ale'l-Cehmiye ve'z-Zenâdika**, **Kitâbu's-Salât**, **Tefsir**, **Menâsık risâleleri**, **Fedâilu's-Sahâbe** bunlardan birkaçıdır.

MÜSNED

Ahmed b. Hanbel'in sonraki nesillere bıraktığı en büyük eseri 700'den fazla sahâbeden rivâyet edilen müsned hadisleri ihtiva eden el-Müsned'idir. Bu eserinde her sahâbî için bir bölüm ayırarak o sahâbî tarikinden rivâyet edilen hadislerden seçtiklerini senediyle birlikte tespit etmiştir.

Rivâyet ihtilâfı olduğu veya herhangi bir fayda mülâhaza edilen yerlerde metin, isnad yâhut her ikisini birden tekrar etmiştir¹⁰. Her bölüm başlığı için Müsned kelimesini kullanmıştır. **Ebübekr Müsnedi**, **Ömer b. el-Hattab Müsnedi**, **Âişe**, **Ebü Hureyre Müsnedi...** gibi. Rivâyet ettiği hadis birden fazla olduğu zaman Müsned yerine **Abdurrahman b. Avf hadisi**, **Ebü Ubeyde hadisi** misâllerinde olduğu gibi çoğu zaman **hadis kelimesini** tercih ettiği de olmuştur. Ancak bölüm birkaç sahâbîye âit ise Müsned'i uygun görmüştür. **Müsned Ehl-i Beyt**, **Müsned el-Medeniyyin...** gibi.

Önemli bir unvanla tanınan sahâbeye âit özel bölümlerde yine hadis kelimesini kullanmıştır. **Hadisu'l-Hasen**, **Hadisu'l-Hüseyn**, **Hadis-u Sâbit b. Abdillâh el-Ensâri...** gibi.

Müsned'in bölümleri evvelâ İslâmiyetteki kîdeme, sonra aşiret, daha sonra coğrafî esasa yâni bâzı sahâbenin yerleştiği şehirlere göre tertiplenmiştir. İlk müsnedler **Aşere-i Mübeşşere Ashâbî** ile onlara yakın sahâbeye âittir. Sonra **Ehl-i Beyt**, **Benî Hâşim müsnedleri** (Abdullah b. Abbas müsnedi bu aradadır) gelir. **İbn-i Mes'ud**, **İbn-i Ömer**, **İbn-i Amr b. el-Âs**, **Ebü Remse**, **Ebü Hüreyre**, **Ebü Said-i Hudri**, **Enes b. Mâlik**, **Câbir b. Abdillâh müsnedleri** daha sonradır. Bunları **Mekkiyyin**, **Medeniyyin**, **Şâmiyyin**, **Basriyyin**, **Ümmehât-ı Mü'minin** müsnedleri ile kadın sahâbî hadisleri, ismi mübhem bâzı sahâbî hadisleri takip eder. Az da olsa bir sahâbîye âit hadise başka bir sahâbî müsnedinde tesadüf edilebilir. İbn-i Abbas'a âit bir hadisın Ebübekr müsnedine¹¹, Cerîr b. Abdillâh el-Beceli'ye âit başka birinin Abdullah b. Amr müsnedine¹² karışmış olması buna misâl verilebilir.

Ahmed b. Hanbel Müsnedine ilk hadis sâhifeleriyle ilk müsnedleri de almıştır. Müsned'deki bütün hadisler kırk bine ulaşır. Bu rakamdan otuz

- (8) Bu eseri Ayasofya kütüphanesindeki simdilik yegâne nüsha olarak bilinen yazmasından Doc. Dr. Talât Kocayığıt ve Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu tahkiki ile İlahiyat Fakültesi yayınları arasında neşredilmiştir. (Mütercim)
- (9) Mihne halk-ı Kur'ân münakaşasının başka bir tabiridir. (Mütercim)
- (10) Bu sebeptendir ki Müsned'de kitabın hemen hemen dörtte birini tutacak kadar tekrar vardır. Meselâ Hz. Peygamber'in duasına dair Abdullah b. Amr hadisi gibi.. Merhum bu hadisi bir kere Şeyhi Yunus - Leys: bir kere de Şeyhi Huzaf'la birlikte keza Leys'den rivayet eder. İki hadisın isnadları şeyhlerinden başkasında aynıdır. Metin de iki kelime tertibindeki fark hariç aynıdır. Bk. Kahire 1313 tabı; II/185 vd. Buna benzer epey misal verilebilir.
- (11) el-Müsned; I/8.
- (12) Aynı eser; II/204.

veya kırk noksanıdır. On bin kadarı mükerrerdir. İbn-i Abbas rivâyetleri 1700'e, İbn-i Mes'ud rivâyetleri ise 900'e kadar çıkar. Abdullah b. Ömer'in Müsned'deki hadisleri 2000'den fazladır. Abdullah b. Amr b. Âs'ınkiler —Amr b. Şuayb'ın rivâyet ettiği 200'den fazla hadisi ihtiva eden Sâhife-i Sâdika dâhil— 1000'e yakındır. Müsned'de Ebû Hureyre'ye âit 4000'e yakın hadis vardır. Aşere-i Mübeşşere Ashâbının hadisleri ise şöyledir:

Hız. Ebûbekr (80), Hız. Ömer (300), Hız. Osman —bir kısmı Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ziyâdesi, bir kısmı haber-i mevkuf olmak üzere— (160), Hız. Ali (718), Talha b. Ubeydillâh (113), Zübeyr b. Avvam (34), Sa'd b. Ebî Vakkas (70), Saïd b. Zeyd (30), Abdurrahman b. Avf (30), Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (12).

Müsned'e dâhil hadis sâhifelerinden birisi Hemmam b. Münebbih'in **Sâhife-i Sahiha** adıyla bilinen mecmuasıdır¹³. Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın **Sâhife-i Sâdika** denilen mecmuasının hemen hemen yarısı da Müsned'de mevcuttur¹⁴. **Semûre b. Cundeb sâhifesi**'nin ekseri hadisleri¹⁵, **Ebû Seleme sahifesi** de Müsned münderecâtı arasındadır¹⁶.

Ahmed b. Hanbel Müsned'i tedvîne 3. Hicri asrın başında, başka bir deyişle Abdurrezzak'tan hadis dinleyip Yemen'den dönüşünden sonra başlamıştır¹⁷. Tamamladıktan sonra oğulları Sâlih ve Abdullah ile amcasının oğlu Hanbel b. İshak'a kırâet etmiştir. Ebûbekr Yâkub b.

Yûsuf der ki: "Ahmed b. Hanbel'in evlâtlarına Müsned'i okuyup rivâyet ettiği meclislerde onüç yıl bulundum. Bir tek harf bile yazmadım. Ondan ancak edebini, ahlâkını yazar, sonra bunları iyice bellerdim."¹⁸ Ahmed b. Hanbel, ölümünden 13 yıl önce rivâyeti kesti denildiğine göre¹⁹

Müsned'in tedvîni ile rivâyeti 200-228 yılları arasında tamamlanmış demektir. Onun, Müsned hadislerini güzelce hıfzettiği 750 bin hadis arasından seçtiği inşurdur. Bugün elimizde bulunan Müsned nüshaları oğlu Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Ahmed (ö. 290) rivâyetidir.

Abdullah'dan rivâyet eden ise Ebûbekr Ahmed b. Ca'fer el-Kutay'i (ö. 368) dir. Her ikisi de Müsned'e bâzı ziyâdeler eklemişlerdir. Ancak Kutay'nin ziyâdeleri azdır.

MÜSNED'İN TERTİP METODU

İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'e aldığı hadisleri tertip metodu şöyledir: Önce zabt ve adâlet vasıfları ile tanınan râvilerin hadislerini alır, sonra yalancılığı bilinmeyen, dîni hususlarda şüphe edilmeyen mestur râvilerinkileri.. Ancak bu ikinci grup râvilerin hadislerini, adâlet ve zabt vasıfları ile tanınmış râvilerin hadisleri ile çelişik olmadığı zaman sevk eder. Yalancı olarak tanınan ya da dîni hususlarda şüpheli olan râvilerin hadislerini almamıştır. Böylece sadâkati sâbit, zabtı sağlam, adâleti herkesçe bilinen râvilerin hadisleri Müsned'e alındığı gibi âdil, zabtı tam râvilerin hadisleri ile çatışmadıkça mestur, hıfzı zayıf râvilerin hadisleri

(13) el-Müsned; II/312-319.

(14) Aynı eser; II/178-227.

(15) Aynı eser; V/7-32.

(16) Aynı eser; IV/305-306.

(17) Talat'ı'l-Müsned; sh. 25.

(18,19) Aynı yer.

de alınmıştır. Her şeyde ihtiyat Ahmed b. Hanbel'in özelliğidir. Böyle olduğu içindir ki, meliklerin sığınacak yeri olmayanları iskân etmeleri gerektiğine, Kasır'ın malına zekât vâcip olduğuna, yalan ve giybetin orucu bozan şeylerden sayılacağına hükmettiği görülür. O, fıkhi konularda gösterdiği hassasiyeti hadis rivâyetinde de göstermiş; bir taraftan sâdık olabileceği için mestur râvinin, öte yandan bâza şeyleri hatırda tutabileceği için de hıfzı zayıf râvinin hadislerini terketmemiştir. Böylece, bu iki çeşit râvinin hadislerini alıp adâlet ve zabtı sâbit râvilerin hadislerine muhâlif olmayanlarını Müsned'e kaydetmesi de ihtiyatlı hareketi neticesidir.

Ahmed b. Hanbel'in bu şekilde adâletle tanınan râvilerin hadislerini aldığı gibi mestur olanların hadislerini de alması, hafızası kuvvetli olanlardan olduğu gibi zayıf olanlardan da rivâyette bulunması Müsned'i tenkit vesilesi yapılamaz. Çünkü müsnedlerin tedvininde birinci maksat kaybolmamaları, güzel ameller için faydalanılmak üzere tespit ve tertib edilmeleridir. Bunun içindir ki hadislerin sıhhat ihtimallerini tespit ederken ihtiyatlı olmak lâzım gelir. İhtiyat, riayet edilmez yahut terkedilirse hadisi iyice bellemiş olanların ölümü ile ortaya büyük mahzurlar çıkar. Mestur yahut zabtı meghûl râvinin rivâyet ettiği nice hadisler vardır ki gerçekten sahihdir. Âdil, zabtı tam olduğu halde sonradan hata yapmış râvilerin rivâyet ettiği hadisler de vardır. Şurası da var ki hüküm verirken Müsned hadislerini kullanan fakîhe sağlam ölçüler kullanarak hüccet olmaya yeterli gördüğü hadisleri seçmek düşer.

Bu konuda Ahmed b. Hanbel ile oğlu arasında geçen bir konuşmaya dikkat edelim: "Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasına soruyor:

- Rûb'inin Huzeýfe tarikiyle rivâyet ettiği şu hadîse ne dersin?..
- Abdul'aziz b. Ebî Revâd tarikiyle rivâyet olunanı mı?
- Evet, sahih midir?
- Hayır, medlûlünün aksine sahih hadisler vardır. Bu hadisi Hayyat, Rûb'i tarikiyle ismi söylenmeyen bir râviden rivâyet etmiştir.
- Ama bu hadisi Müsned'de zikretmişsin!..
- Müsned'de râvilerini Allâh'ın setrine bırakarak meşhur hadîse de yer verdim. Yalnızca bana göre sahih olanları alsaydım çok az hadis rivâyet ederdim. Oğlum, hadis usûlümü bilirsin, aynı konuda zıt bir sahih olmadıkça zayıf hadislere muhâlif olmamışumdur."²⁰

Ahmed b. Hanbel'den rivâyet edilen şu haberler de aynı görüğe ışık tutmaktadır: "Bu kitabı bir rehber olarak hazırladım. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetinde ihtilâf edenler ona müracaat ederler."²¹

"Hz. Peygamber (s.a.s.)'den helâl ve harama dair bir rivâyette bulunduğumuz mu isnad üzerinde titizlikle dururuz. Amellerin fazîleti konusunda olan, herhangi bir dîni hüküm taşımayan hadis rivâyet ederken isnadında daha yumuşak davranırız."²²

(20) Talai'u'l-Müsned; 27.

(21) Aynı yer; sh. 22. Bu ifadeler aynı zamanda Müsned ve tertibinin İslâm Ansiklopedisi'nin son İngilizce baskısında iddia edildiği gibi oğlu Abdullah'ın değil, Ahmed b. Hanbel'in kendi eseri olduğunu açıkça gösterir.

(22) Abdu'l-Halim el-Cundî, A.g.e.; sh. 219.

Ahmed b. Hanbel merhum bu şekilde kıymetli bir kitap tertip ederek İslâm'a şanlı bir eser hediye etmiştir. Bâzı isnadlarında zayıflık bulunmasının hiçbir zararı yoktur. Çünkü Müsned'i tertip maksadının sahîh ve sahîh olması muhtemel hadisleri tesbit etmek olduğunu; zayıf isnadlı bir hadisın başka bir tarikden sahîh olabileceğini müellifi bizzat kendisi söylemiştir. Hâkim Nisâbüri re'y hadislerini tahrir ederken önemli bir kaynak olarak Müsned'i kullanmış, Sahihan'da (Buhârî, Müslim) rivâyet edilmeyen hadislerin, —her ikisinin veya yalnızca birisinin şartlarına göre— sahîh olduğunu göstermiş, sonunda kıymetli bir eser ortaya çıkarmıştır²³. Ebu'l-Ferec b. el-Cevzî'nin Müsned'de 15 mevzû hadis olduğu (bâzıları sayıyı 24'e çıkarırlar) iddiası da eserin kıymetini azaltmaz, aksine değerini ortaya koyar. Çünkü bu iddialar Müsned hadisleri dikkat ve itina ile tetkik edilip ince ölçülerle değerlendirilerek verilmiş; bu değerlendirmeler sonunda koca eserde 15 (veya 24) tanesi hariç, bütün hadislerin sahîh veya sahîh olması muhtemel hadisler olduğu açığa çıkmıştır. Böylece Müsned'in değeri isbat edilmiş, kıymeti artmıştır. Müsned'de mevzû hadis olduğu iddiasını İbn-i Hacer merhum "el-Kavli'l-Müsedded fi'z-Zeb an Müsnedi'l-İmam Ahmed" adlı eserinde çürütmeye çalışır. Gerçekte İmam Ahmed eserine mevzû hadis almaktan uzaktır. Merv, Askalân gibi bâzı şehirlerin faziletine dair bahis konusu 20-24 hadisın kırk bin hadis arasında ne kıymeti vardır?.. Kaldı ki hatadan münezze olan yalnızca Allah'tır.

MÜSNED ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

İslâm âlimleri, bilhassa hadisçiler Müsned'e büyük önem vermişlerdir.

Bu cümleden olarak nüshalarını çoğaltmışlar, elden ele dölaştirmişlerdir.

Müsned'i —çok azı müstesna olmak üzere bütün sahîh kaynakların ihtiva ettiği hadisleri aldığı zannederek— ezberleyen bile olmuştur. Bu sebeptendir ki, eser kaybolmamıştır. Halen dünyanın bellibaş kütüphanelerinde birçok yazma nüshası mevcuttur ve —hamdolsun— geniş hacmine ve aradan uzun zaman geçmiş olmasına rağmen bize kadar ulaşmıştır. İlk olarak 1313 yılında Kahire'de basılmıştır. Bu baskı büyük boy altı cilttir. Kelimeleri girift, harfleri küçüktür. Son yıllarda bu baskı üzerinde bâzı fihrist çalışmaları yapılmıştır²⁴. Bu yazımızda biz de bu tâbi esas aldık.

Müsned üzerine yapılan çalışmalardan birisi hadislerinin bablara göre tertip edilmesidir²⁵. Müsnedlerini sahâbe isimlerine göre harf tertibine koyan da olmuştur²⁶. Müsned üzerine son yıllarda yapılan şâyân-ı teşekkür çalışmalardan birisi de Şeyh Nâsıru'd-Din el-Elbani'nin müsnedlerin harf tertibine göre hazırlanmış fihristidir. Bu fihrist

(23) el-Müstedrek'i kastediyor (Mütercim).

(24) Bu çalışmalar arasında M. Fuad Abdü'l-Baki'nin Miftâhkuñuzi's-Sünne adlı eseri ile birkaç müsteşrik tarafından hazırlanan el-Mu'cemu'l-Müfehres li el fazi'l-Hadis'n-Nebevi'yi sayabiliriz. İkinci eserin basılması birkaç yıl evvel tamamlanmıştır.

(25) Müsnedi bablarına göre 8. hicri asırda İbn-i Zenkûn Ali b. Hüseyin tertip etmiştir. Eserine el-Kevâkibu'd-Derâri fi tertib Müsnedi'l-İmam Ahmed Alâ Ebvâbi'l-Buhâri adını vermiştir.

(26) Müsnedi sahabe isimlerine göre alfabetik tertibe koyan Ebubekr Muhammed b. Ebi Muhammed Abdullah el-Makdisi ve birkaç kişi vardır.

yukarıda bahsedilen 1313 tâbına göre hazırlanmıştır. Nihayet Müsned'i tertip edip kolayca faydalanmayı sağlamak üzere yapılan önemli bir çalışma da merhum Ahmed Abdurrahman es-Sâatî'ninkidir. es-Sâatî, Müsned hadislerini konularına göre, sair senetlerini zikretmeden Sahâbî ismiyle tertiplemiştir. Bu şekilde Müsned'in tamamını 7 bölüme ayırıp herbirine kitab adını vermiştir. Her kitap aynı konudaki hadisleri içine alan bab'lara bölünmüştür. Her babdaki hadislerin konusu isminden anlaşılacak tertibdedir. Esere el-Fethu'r-Rabbâni li tertibi'l-Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybâni adı verilmiştir. es-Sâatî'nin bu eserine bizzat kendisinin eklediği bir de zeyli vardır. Bu zeyilde hadislerin senetlerini zikredip metinlerini şerhetmiş, tahrirlerini yapmıştır. Zeylin ismi Bülgü'l-Emânî min esrâri'l-Fethi'r-Rabbâni'dir.

Merhum Ahmed Muhammed Şâkir Müsned'in tertibini bırakıp yeniden tahkik ederek tekrar basılmasına koyulmuş ise de çalışması yarıda kalmıştır. Merhum bu çalışmasında hadislere numara koymuş, isnatları zikretmek üzere dipnotları eklemiştir. Her cüzün sonuna hadislerin numaralarına işâret ederek konularına göre tertiplenmiş bölüm endeksi koymuştur. Yeni baskı sayfalarında hadislerin ilk baskıdaki sayfa numarasına da işâret edilmiştir. Bu mühim çalışma I. cildin sonu ile II. ciltten Hemmam b. Münebbih sâhifesinin başlarına kadar 15 cüz halinde neşredilmiştir. Ahmed Muhammed Şâkir bu çalışmasını tamamlayamadan vefat etmiştir.

MÜSNED'İN RİVÂYETİ

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Müsned'i Ahmed b. Hanbel'den oğlu Abdullah rivâyet etmiştir. Abdullah babası gibi 77 yaşında iken 290 H. yılında ölmüştür. Müsned'i küçük yaşta iken tamamen rivâyet etmiştir.

Eseri Abdullah'dan rivâyet eden Ahmed b. Ca'fer b. Hamdan el-Kutay'î (274 - 368) de rivâyetini küçük yaşta tamamlamıştır. Abdullah ve Kutay'î her ikisi de Müsned'e müellifinden başka kimselerden rivâyet ettikleri rivâyetler eklemiştir. Kutay'î'nin ekledikleri azdır. Kutay'î Abdullah'dan rivâyet ettiği her hadiste "haddesenâ Abdullah (bize Abdullah tahdis etti)" der. Bu, Kutay'î'nin hadîsi Abdullah'ın kırâetinden bizzat işiterek rivâyet ettiğini gösterir. Abdullah da babasından rivâyetini ifade etmek üzere çok kere "Haddesenî Ebi (bana babam rivâyet etti)" tâbirini kullanır. Bu tâbir de aynı şekilde hadîsin sema (işitme yoluyla rivâyet) usûlüyle nakledildiğini ifade eder.

Abdullah bu tâbiri Müsned'in baş tarafında ve bâzı müsnedlerin başlangıcında çokça kullanır. Bâzan "min kitâbihi (yazılı metninden okumak sûretiyile)" der ki, o yazılı metinden okudu, ben dinleyip hifzederek rivâyet ettim, demektir. Bâzan da, "Kara'tu alâ Ebi (babama okudum)" tâbirini kullanır. Bunun mânâsı hadîsi babasından sema yoluyla değil de o okumak babası dinlemek sûretiyile rivâyet etmiş demektir. (Bu usûle hadîs terimi olarak arz denir.) Abdullah, birkaç hadîsi rivâyete bu şekilde başlarsa "kara'tu alâ ebi min hâhunâ (buradan itibaren babama okudum)" der. Abdullah bâzan da "vecedtu hâze'l-Hadîse min kitâbi ebi (bu hadîsi babamın yazılı metninde buldum)" der. Bâzan da tekid için, "bi hattihî (kendi elyazısıyla yazılmış)" kaydını ekler. Bu ise Abdullah'ın hadîsi vicâde (bulma) yoluyla elde ettiğine delâlet eder. Arada bir her iki ifadeye "ve semî'tuhû minhu (aynı

zamanda ondan dinledim de)" kaydını ekler ki, hepsi de Abdullah'ın Müsned'i babasından daha çok sema, kısmen arz, kısmen de vicâde yoluyla rivâyet ettiğini; bir kısım rivâyetin sema - kırâet, bir kısmının da sema - vicâde usûlüyle yapıldığını gösterir. İsnadlarda kullanılan bu ifadelerin hepsi de Müsned'in dikkatle, itinalı ve emin bir şekilde rivâyet edilmiş olduğuna delâlet etmektedir. Şimdi bunlara birkaç misâl verelim:

1) **Bize Ebû Abdırrahman Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel** (Allah hepsinden râzı olsun) **tahdîs etti.** Dedi ki: **Bana babam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. yazılı metninden tahdîs etti**²⁷. "Ebûbekr (r.a.) bir hitâbesinde ayağa kalkıp Allâh'a hamd ü senâ ettikten sonra;

"Ey nâs, dedi; siz şu âyeti okuyorsunuz: Ey iman edenler! Nefislerinizi düzeltmeğe dikkat edin.. Hidâyete erdiğinizde dalâlette olanlar size hiçbir zarar veremezler²⁸. Biz Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sunları söylediğini işitmişizdir: İnsanlar bir kötülük görüp onu düzeltmezlerse Allâh'ın topunu birden ikab etmesi yakındır."²⁹

2) **Bize Abdullah tahdîs etti, bana babam tahdîs etti.** İbn-i Abbas demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.s.) kızlarından birini ölmek üzereyken bağına bastı. Kız göğsü üzerindeyken rûhunu teslim etti. Bunun üzerine Ümmü Eymen ağlamağa başladı. "Rasûlullah huzûrunda ağlıyor musun?" dediler. O, "Yâ Rasûlallah, sen de ağlamıyor musun?" deyince Hz.

Peygamber (s.a.s.); "Ben, dedi; merhametimden üzüliyorum. Mü'min her halde hayır iledir. Allâh'a hamdederken iki yanından canı çıkarır."³⁰

3) **Bize Abdullah tahdîs etti.** Dedi ki: **Babama okudum...** Abdullah b. Mes'ud'dan, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "Cenâb-ı Hak gecenin geri kalan üçte birinde semâ kapılarını açar, dünya semâsına iner (tecellî eder), rahmet elini uzatır; fecir vakti oluncaya kadar "Benden isteyen kul yok mu, vereyim" buyurur." dediği rivâyet olunmuştur³¹.

4) **Bize Abdullah tahdîs etti, dedi ki: Buradan itibaren babama okudum. Tasdik etti...** Abdullah b. Umeyr şöyle söylemiştir: "Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ud'un yanında idim. Aralarında alışveriş yapmış iki adam çıkageldi. Biri, "Ben şu, şu fiata aldım", öbürü "Ben de şu, şu fiata sattım" dedi. Ebû Ubeyde (ikisini de dinledi, sonra), "Abdullah b. Mes'ud'a buna benzer bir mesele getirildi (soruldu) da o, satıcıya yemin etmesini emretti. Alıcıyı da ister alması, ister almaması için muhayyer bıraktı."³²

5) **Bize Abdullah tahdîs etti, dedi ki: "Bu hadîsi babamın yazılı bir metninde buldum..."** İbn-i Abbas, "Hz. Peygamber (s.a.s.) evinden (sefere) çıktığında dönünceye kadar namazlarını iki rekattan fazla kılmazdı" demiştir³³.

(27) Misallerde üzerinde durulan konu senetlerden çok isnaddaki ifâdeler olduğu için senetler bırakıldı. Durumun daha iyi bir şekilde anlaşılması için de ilgili kısım dilimize çevrildi (Mütercim).

(28) Maide s. 105.

(29) Müsned; I/2.

(30) Aynı yer; 273, 274.

(31) Aynı yer; 446, 447.

(32) Aynı yer; 466.

(33) Aynı yer; 284, 385.

6) Bize Abdullah tahdis etti, dedi ki: "Bu hadisi babamın yazısıyla yazılmış bir metinde buldum..." İbn-i Abbas'dan: Hz. Peygamber (s.a.s.), "Bir yerde iki kible sahîh olmaz. Müslümana da cizye yoktur." buyurmuştur³⁴.

7) Ebû Abdurrahman (Abdullah), bu hadisi babamın elyazısı ile yazılmış bir metinde buldum, dedi... İbn-i Abbas, "Hz. Peygamber (s.a.s.) bir şey içeceği zaman iki kere üzerine üflerdi" demiştir³⁵.

8) Bize Abdullah tahdis etti, dedi ki: "Bu hadisi babama ait yazılı bir metinde buldum. İnşâ-Allah, iyi biliyorum ki ondan ayrıca dinledim de..." Ali b. Ebî Tâlib nakleder: "Hz. Peygamber bir gün bize namaz kıldırdı. Sonra uzaklaştı. Biraz sonra başı ıslak, geri geldi, tekrar namaz kıldırdı. "Az önce size namaz kıldırardım. Kendisine bana isabet eden gibisi isabet eden yahut karnından bir ses kaçırın benim yaptığımı yapın" dedi."³⁶

Ahmed b. Hanbel merhum Müsned hadislerini metnine veya senedine lüzumlu yerlerde bazı izahlar ekleyerek tertibe koymuştur. Onun, oğlu Abdullah'ın yahut Kutay'nin ekledikleri kısa ve faydalı izahlardır.

Çoğu bir iki satırı geçmez. Hepsisi de —tekrar edelim— Müsned'e gösterilen alâka ve emniyetin eseridir. Meselâ:

1) Ali b. Ebî Tâlib'den; demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.s.) kabak ve ziftli kablardan yemeyi men etti." Ebû Abdurrahman dedi ki: "Babam, "Kûfe'de Ali'den rivâyet edilen bundan sahîh hadis yoktur" derken işittim."³⁷

2) Ali b. Ebî Tâlib'den; demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.s.) (Ramazanın son) on günü girince âilesini uyandırır, eteğini kaldırır (el etek çekerdi)." Ebûbekr'e, "Eteğini kaldırır ne demek?" diye soruldu; "Kadınlarından ayrı dururdu, demektir" dedi³⁸.

3) İbn-i Ömer'den rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s.) zekât için bir şeyler yazdırdı. Vefâtına kadar zekât âmillerine vermedi. Kılıcının yanında durdurdu. Vefat ettiğinde Ebûbekr, o vefat edince Ömer ölünceye kadar onunla amel ederlerdi. İçinde, beş deve için bir, on deve için iki, onbeş deveye üç, yirmiye dört koyun zekât düşer. Yirmibeş deve için ise on aylık bir deve yavrusu zekât gerekir" yazılı idi." Babam bu hadisi rivâyet ettikten sonra bana, "Abbad b. el-Avvâm'ın meclisinde bu hadisi rivâyetten sonra bana bir şeyler oldu. Hadisin tamamını yazmışım.

Bir kısmını iyice anlamadım, zannettim. Bundan sonraki kısımdan şüphelendiğim için Müsned'e almadım" dedi³⁹.

4) İbn-i Ömer'den, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kadir gecesini hakkında; "Kadir gecesini arayan onu Ramazan'ın yirmiyedinci gecesini arasın" buyurduğu rivâyet edilmiştir. Bu hadisi rivâyet edenlerden Şu'be der ki: "Sika birisi Sufyan'dan naklederek O'nun (Hz. Peygamber (s.a.s.)'in) yalnızca, "Kadir gecesini arayan onu Ramazan'ın son yedi gecesinin birinde arasın" dediğini söylemiştir. Şu'be tereddüt etmiş, "Öyle mi yoksa

(34), (35) Müsned; I/284, 285.

(36) Aynı yer; 99.

(37) Aynı yer; 83.

(38) Aynı yer; 132. Son kısımların Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in ziyadesi olduğu açıktır.

(39) Müsned; II/14.

böyle mi dedi bilmiyorum" demiştir. Babam "Sika birisi" Yahyâ b. Saif el-Kattan'dır, dedi⁴⁰.

5) Ebû Hureyre'den, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şunları söylediği rivâyet edilmiştir: "Ümmetimi Kureys'ten şu grup helâk eder." Sahâbe, "Öyle olunca bize ne emredersin yâ Rasûlâllah?" diye sordular: "İnsanlar onlardan uzak dursa." cevabını verdi. (Abdullah der ki): Ölümlüne yol açan hastalığında babam bana, "Bu hadisi iyice tahkik edin, dedi; çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, "Dinleyin, itâat ve sabredin" sözüne aykırı düşünüyor."⁴¹

Müsned'deki ta'lik denilen izahlar bâzan da isnad sırasında söylenir.

Meselâ:

Bize Ebû Ukayl tahdis etti. Babam dedi ki: "Bu Abdullah b. Ukayl'dir. Hadisleri sağlam, kendisi sikadır." İbn-i Ömerden; demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, "Yâ Rabbi, fulana lânet et. Allâh'ım, Hâris b. Hişam'a lânet yağdır. İlahî Süheyl b. Amr'a lânet et. Safvan b. Ümeyye'ye de lânet et, Allâh'ım..." diye müşriklere beddua ettiğini duydum. Bunun üzerine, "Senin elinde (onları cezalandırmak veya affetmek için) bir şey yok." âyeti⁴² nâzil oldu."⁴³

Müsnel'in —az bir kısmı mevkuf (Sahâbeye âit haberler) ve maktû (Tâbiine âit nakiller) olmak üzere— hemen hemen bütün hadisleri merfu'dur (Hz. Peygamber'e âittir). Senetleri ise hiçbir sahâbî veya başka nesilden râvî adı atlanmaksızın muttasıldır. İsnadda bizzat karşılaşmadığı râviden rivâyette bulunan muhaddis adına pek rastlanmaz. Sahâbeye âit mevkuf haberlerden birkaçını aşağıya alıyoruz:

1) İbn-i Abbas'dan: "Hz. Peygamber için mezar kazmak istedikleri zaman Medine'de bu işi yapan Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ile Ebû Talha Zeyd b. Sehl vardı. Ebû Ubeyde mezarı Mekke usûlü kazıyordu. Ebû Talha ise Medinelilerin mezarını kazar, kabri lâhit şekline koyardı.

Abbas iki kişi çağırdı. Birine Ebû Ubeyde'ye, ötekine Ebû Talha'ya gitmesini söyledi. "Yâ Rab, dedi; Rasûlüne hayırlısını ver." Gidenlerden biri Ebû Talha'yı bulup getirdi. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in mezarını o kazdı."⁴⁴

2) Ebû Hureyre'den: "En uygun duâ kişinin şu duâsıdır: Allâh'ım, Sen benim Rabbimsin. Bense Senin kulunum. Ben nefsimi zulmettim.

Günâhımı itiraf ediyorum. Yâ Rab! Beni, günâhlarımı bağışla. Benim Rabbim Sen'sin. Günâhları affedecek Sen'den başka kim vardır?..."⁴⁵

Müsned'deki Tâbiî kavline misâl: "Ali b. el-Huseyn, "Ceb râil (a.s.)'in adı Abdullah, Mikâil (a.s.)'inki de Ubeydullah'dır" dedi."⁴⁶

Müsned'de bulunan eserlerden bir tanesini aşağıya alıyoruz:

"... Bize Abdurrezzak tahdis edip dedi ki: "Mekke ehli, "İbn-i Cüreyh

(40) Aynı yer; 157.

(41) Aynı yer; 301.

(42) Al-i İmran s. 128.

(43) Müsned; II/93.

(44) Müsned; I/8.

(45) Müsned; II/515.

(46) Müsned; V/15, 16.

namazı Atâ'dan öğrendi. Atâ, İbnu'z-Zübeyr'den, İbnu'z-Zübeyr Ebûbekr'den öğrendiler. Ebûbekr ise namazı Hz. Peygamber (s.a.s.)'den öğrendi" derler. Namazı İbn-i Cüreyh'den daha düzgün kılan birini görmedim."⁴⁷

İsnadında râvî ismi müphem bırakılarak yahut da râvînin şeyhinden sema'ı sabit olmama yüzünden inkıta olan eserlere şunlar misâl verilebilir:

1) **Bâzı ordu mensuplarından.** Mikdad b. Ma'dikerb'den rivâyet edilmiştir: Mikdad: "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayvanların başına tekme vurmaktan men ettiğini ve "Allah size deynek, kamçı vermiştir" (hayvanları sürerken onları kullanın) buyurduğunu nakletmiştir."⁴⁸

2) **Bir muhâcirden rivâyet olunmuştur:** Demıştır ki: Hz. Peygamber (s.a.s.); "Ey insanlar, Allâh'a tevbe edin, O'ndan mağfîret isteyin. Ben bile günde yüz kere (veya yüz kereden fazla) Allâh'a tevbe ve istiğfar ederim" buyururken duydum."⁴⁹

3) **Osman b. Affan'dan;** şöyle demıştır: "Hz. Peygamber (s.a.s.)'i abdest alırken gördüm. Yüzünü, ellerini üçer kere yıkadı. Kollarını da üçer defa yıkadı. Başına meshetti. Ayaklarını güzelce yıkadı."⁵⁰ **Bu hadisi Atâ, Hz. Osman'dan rivâyet etmiş; ancak onunla görüşmediği halde rivâyette bulunmuştur.**

MÜSNED'İN İSNAD METODU

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'de kullandığı bir metod da şudur:

Peşpeşe gelen iki veya daha çok hadîsi aynı senetle rivâyet ederken isnadı birinci hadîste sevkeder, ikinci hadîste tekrar etmez. Buna en iyi misâli Hemmam b. Münebbîh Sâhifesini rivâyet usulü teşkil eder. Şöyle ki:

Merhum sâhifenin ilk hadîsini **Abdurrezzak - Ma'mer - Hemmâm b. Münebbîh - Ebû Hureyre - Hz. Peygamber (s.a.s.)** isnadiyle sevketmiş, diğer hadîslerini "**Kâle Ebu'l-Kaasım**" veya "**Kâle Rasûlullah**" veyahut da benzer lâfızlarla vermiştir. İsnadı ancak bir yerde, o da kendisinden bir ziyâde ile iki hadîsin arasını ayırırken tekrarlamıştır. Hadîslerin geri kalan kısmını vermediği zaman da isnadı başta tekrar etmiştir⁵¹.

İsnad —kendisine yakın şahıslarda bile olsa— değişik olduğu zaman da her hadîs için bütünüyle tekrar edilir. Buna en iyi misâli de Müsned'de peşpeşe sıralanan Sâhife-i Sâdika hadîsleri teşkil eder. Bu hadîslerin hepsi de **Amr b. Şuayb - Babası - Dedesi, Abdullah b. Amr b. el-Âs** tarikiyle rivâyet edilmiştir. Bu sâhifeden de birkaç misâl alalım:

1) **Bize Abdullâh - bana babam - Bize Halîf b. el-Velîd - Bize Ebû Ca'fer (yâni er-Râzî) tahdis ettiler**⁵². **Matar el-Verrak'dan - Amr b. Şuayb'dan -**

(47) Müsned; I/12.

(48) Müsned; IV/131.

(49) Aynı yer; 261.

(50) Müsned; I/72.

(51) Bk. Müsned; II/318 vd.

(52) Sened her şahısta hadîs rivâyet usulüne uygun olarak haddesenâ lafızıyla verilmiştir. Ancak müsterek kısım an îledir. İsnadın tekrar edilîş sebebinin daha iyi anlaşılabilmesi için senedi tercüme ederken tekrarlardan kaçınmak üzere bu yolu seçtik (Mütercim).

babasından - dedesinden: Demıştır ki: "Hz. Peygamber (s.a.s.)'i ayakkabısı ile namaz kılarken gördüm. Onu yalınayak namaz kılarken de gördüm. Ayakta iken su içerken de gördüm; oturarak içerken de.. Sağ tarafından ayrılırken de gördüm, sol tarafından ayrılırken de.."53

2) **Abdullah - babam - İsmail - Leys tahdis ettiler:** Amr b. Şuayb'dan - babasından - dedesinden. Demıştır ki: "Hz. Peygamber (s.a.s.), "İhtiyarlığın ak saçlarına aldırılmayınız. Çünkü onlar müslümanın nûrudur. İslâm uğruna saçını ağartan hiçbir müslüman yoktur ki Allah o saçları için ona bir hasene yazmasın, bir derece yükseltmesin yahut bir günâhını yok etmesin" buyurdu."54

3) **Abdullah - babam - İsmail tahdis ettiler. Leys'den - Amr b. Şuayb'dan - babasından - dedesinden - Hz. Peygamber (s.a.s.)'den:**

"Kim suyunun yahut otunun fazlasını kısıkmırsa Allah da kıyâmet günü onun fazîletini kısıkmır."55

Râvinin isnaddaki dedesinden sözünden maksat, Amr'ın dedesi değil; Amr'ın babası Şuayb'ın dedesidir ki (yukarıda geçtiği gibi) Abdullah b. Amr b. el-Âs'dır.

Fuat Sezgin bu sâhife hakkında şu bilgiyi veriyor: "Ahmed b. Hanbel'in isnatlarından muhtelif rivâyetler için Sâhife-i Sâdıka'yı mı kullandığı, yoksa hadislerini başka bir kaynaktan mı aldığı anlaşılmamaktadır."56

Tekrar edelim, Ahmed b. Hanbel Sâhife-i Sâdıka'yı diğerlerini olduğu gibi yalnız ezberden değil yazılı bir metinden de rivâyet etmiştir. Sema veya vicâde olmadan yalnızca yazılı metinden rivâyet etmekle de kalmamıştır. Merhum'un Sâhife-i Sâdıka hadislerinin hepsini bir defada tek isnadla vermeyip, bir kısmını aynı isnadla peşpeşe, bir kısmını diğer bir isnadla ayrı ayrı veriğine bakılırsa bu hadislerin tek bir kaynaktan elde edilmediğine; öte yandan Hemmam b. Münebbih'in sâhifesini naklederken yaptığı gibi bir defada peşpeşe kaydettiklerinin muhtemelen tek nüshadan rivâyet edilmiş olduğuna hükmedilebilir.

Son olarak şunları söyleyelim ki, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i önemli İslâmî kaynaklardan, sağlam kültür hazinelerinden birisidir. Ondan etraflıca bahsetmek sözü uzatır. Daha fazlasını isteyenler etraflı muhtevâsından faydalanmak üzere Müsned'in bizzat kendisine başvurmaldırlar.

(53) Müsned; II/178.

(54), (55) Aynı yer; 179. Son iki hadisin isnadı —dikkat edilirse— aynıdır. Müsnedde her ikisi peşpeşe yer almıştır. Buna rağmen isnad tekrar edilmiştir. Sebebi de birinde "haddesenâ Leys" ötekinde "an Leys" denmiş olmasıdır. Merhumun titizliğine bakın ki isnadı küçükük bir fark yüzünden tekrar etmiştir.

(56) (Arab Kültür Tarihi), Leiden 1970, I/264.